

ВОЛЬГА КРЫЧКО

УРАЧЫСТАЕ КРАСАМОЎСТВА Св. КІРЫЛЫ ТУРАЎСКАГА Ў ДАСЛЕДАВАННЯХ ВАЦЛАВА ГРЫНЕВІЧА

Св. Кірылу Тураўскага па праву называюць „патрыярхам усходнеславянскіх літаратур” [Лабынцаў 1992, 42], „найлепшым бібліеістам сярод усіх ранніх усходнеславянскіх пісьменнікаў” [Надсон 1994, 9], „прапаведнікам, якім магла б ганарыцца любая Еўрапейская Славеснасць таго стагоддзя” [Шевыр’ев 1887, 124]. Між тым, як справядліва заўважыў яшчэ ў XIX ст. Антоній Вадкоўскі: „Кірыла Тураўскі, як прапаведнік, мае, можна сказаць, столькі ж розных характарыстык, колькі асобаў бралася за даследаванне яго твораў” [Вадковский 1881, 74].

Ужо ў XIII ст. у заключнай частцы пралагавага Жыція – пахвале святому – паспрабавалі ахарактарызаваць прапаведніцкія здольнасці Кірылы і назвалі яго „другимъ Златоустомъ”. Па словах М. К. Нікольскага: „Гэтым, відавочна, адлюстроўвалася пладавітасць Тураўскага епіскапа і пераносілася на яго пашана, якой карыстаўся ў нас Златавуст, у якога, паводле народных паданняў: «Св. Духъ на языце, яко на херувимехъ почиваше». Але нельга было б выбраць для Кірылы Тураўскага характарыстыку менш шчаслівую, чым прыведзеная, калі б звярнуцца да зместу і асаблівасцяў павучанняў абодвух прапаведнікаў” [Никольский 1897, 229]. Вучоны, безумоўна, меў рацыю. Справа ў тым, што шматлікія спробы медыявістаў XIX ст. параўнаць пропаведзі славутага Айца Царквы і епіскапа Тураўскага аказваліся не на карысць апошняга і, больш таго, перашкаджалі сапраўднаму спасціжэнню глыбокага багаслоўскага зместу твораў Кірылы. Так, у першым жа грунтоўным даследаванні *Св. Кирилл, епископ Туровский, как писатель*

(1856) праасв. Макарый сярод адметных рысаў літаратурнай спадчыны свяціцеля вылучыў наступную: у Словах Кірылы даволі штучнасці і вытанчанасці і вельмі мала маральных павучанняў – „значыць не стае дзвюх самых галоўных уласцівасцяў пропаведзяў св. Златавуста: агульнадаступнасці і маральнага пераважна кірунку” [Макарий 1856, 228]. Найбольш яркую інтэрпрэтацыю гэтае меркаванне акадэміка атрымала ў *Истории русской церкви* Я. Галубінскага, які катэгарычна сцвердзіў: „Адметную рысу пропаведзяў Кірылы Тураўскага складае амаль поўная адсутнасць павучання і духоўнага настаўлення. Прапаведнік ёсць так ці інакш панегірыст ці гісторык святаў, які вызначаецца сваім красамоўствам і сваёй дасціпнасцю, і болей нічога... [...] Па звычаю большасці грэчаскіх аратараў яго часу яго пропаведзі – гэта амаль што бясплённае і ў адносінах да слухачоў амаль што бязмэтнае красамоўства” [Голубинский 1901, 797-798]. Гістарыёграф не прыслухаўся да пераканаўчага тлумачэння С. Шэвырова, паводле слоў якога: „Спосаб выкладання яго [Кірылы] зусім не дагматычны: вы не знойдзеце ў яго адмысловых, вытанчаных тлумачэнняў дагматы. Ён уздзеінічае пераважна не на розум, а на дзве здольнасці, якія першачаткова развіваюцца ў чалавеку. [...] Красамоўства яго ўзыходзіць часам на ступень духоўнай пазіі, але ў гэтай пазіі ёсць заўсёды глыбокая, затоненая багаслоўская думка” [Шевырёв 1887, 127]. Прыходзіцца канстатаваць, што ў немалой ступені, менавіта радыкальная пазіцыя гісторыка рускай Царквы прывяла да аднабаковага, а г.зн. непаўнавертаснага, успрыняцця твораў св. Кірылы, калі знешняе красамоўства заслانیла для даследчыкаў глыбокі багаслоўскі змест Словаў свяціцеля. Па вядомых прычынах гэты бок спадчыны Тураўляніна не закранаўся і ў савецкай медыявістычнай навуцы.

Бадай першай беспрэцэдэнтнай спробай усеабдымнага ахопу і паслядоўнай сістэматычнай класіфікацыі ўсёй літаратуры Кіеўскай Русі з уласна багаслоўскага пункта погляду з’явілася праца *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988-1237)* выдатнага заходнегерманскага візантыста і славіста, канфесійнага гісторыка, католіка, прыхільніка экуменічнага руху, прафесара езуіцкага Універсітэта св. Георгія, што ў Франкфурце-на-Майне, Герхарда Падскальскага [Подскальски 1996]. Аднак, вучоны, хоць і зрабіў прыныповае ўдакладненне значэння тэрміна „багаслоўе”, калі патлумачыў, што ў Кіеўскай Русі, дзе „сарцавіну царкоўнага жыцця складае ні ў якім разе не багаслоўскае даследаванне, а духоўна-аскетычная практыка (малітва, пост, літургія, іконапіс)”, асноўнай рысай багаслоўя з’яўляецца „рытарычная распрацоўка depositum fidei (веравучыцельнага падання)”, калі ўласна багаслоўе „служыць сродкам далучэння і паву-

чання ў ісцінах веры” [Подскальски 1996, 433], у ацэнцы пропаведзяў Кірылы Тураўскага паводле іх багаслоўскага зместу застаўся на пазіцыі расійскай медыявістыкі XIX ст., бо згодна з высновай нямецкага славіста: „Уласцівы аўтару метады алегарычнага вытлумачэння карэніцца хутчэй у інтуітыўных асацыяцыях, чым у багаслоўскім разважанні: адмысловы аратар бярэ верх над вучоным экзегетам і веравучыцелем, а святочнае трыумфаванне заглушае сціплыя спробы паглыбленага багаслоўскага допыту” [Подскальски 1996, 171].

Другі, па красамоўным вызначэнні самога даследчыка, „недасканалы, няпоўны і небяспрэчны разгляд багаслоўска-філасофскіх уяўленняў свяціцеля Кірыла Тураўскага” быў здзейснены беларускім вучоным А. А. Мельнікавым у працы *Кірыл, епіскап Тураўскі: Жыццё. Спадчына. Светапогляд.*, дзе ў рамках раздзела *Бог, чалавек і сусвет у сістэме светаадчування свяціцеля Кірыла, епіскапа Тураўскага* аналізуецца адлюстраванне тэаграфіі, хрысціянскай гнесеалогіі, багаслоўскай антрапалогіі і эсхаталогіі ў творах прапаведніка [Мельнікаў 1997].

У шэрагу вышэйназваных прац 80-90-х гг. XX ст. варта разглядаць і даследаванні, прысвечаныя царкоўнаму красамоўству св. Кірылы, польскага медыявіста Вацлава Грыневіча. У 1992 г. ксёндз, доктар габілітаваны, прафесар кафедры праваслаўнай тэалогіі ў Інстытуце экуменічным Люблінскага Каталіцкага універсітэта Вацлаў Грыневіч апублікаваў *Homilie Paschalne* – 8 урачыстых Слоў тураўскага епіскапа ва ўласным перакладзе на польскую мову [Cyrul Turowski 1992].

Факт перакладу на польскую мову Слоў св. Кірылы выдатным каталіцкім знаўцам праваслаўя і вядомым у свеце экуменістам¹ меў пад сабой пэўнае падгрунце. Вялікі юбілей тысячагоддзя Хрышчэння Кіеўскай Русі (988-1988), з аднаго боку, выклікаў асабістую зацікаўленасць вучонага ў тэалогіі і духоўнай культуры Старажытнай Русі, а, з другога боку, у чарговы раз высвяціў не вырашаную праблему сур’ёзнага крызісу ў дыялогу паміж Каталіцкім Касцёлам і Праваслаўнай Царквой. Паўстае пытанне, чаму з усяго багацця ўсходнеславянскага хрысціянскага сярэднявечнага пісьменства аб’ектам сваёй руплівай працы В. Грыневіч абраў менавіта Велікодны цыкл Словаў Тураўляніна? Разгадка хаваецца ў тым, што, на думку польскага навукоўца, менавіта пасхальная тэалогія („integralna teologia misterium

¹ *Экуменізм* – гэта супрацоўніцтва царкваў розных веравызнанняў з мэтай збліжэння, а ў канчатковым выніку злучэння ўсіх напрамкаў хрысціянства і іншых веравызнанняў.

paschalnego” [Hryniewicz 1993, 185]) мае асаблівае значэнне ў справе паяднання хрысціянства Усходу і Захаду, з прычыны чаго аўтар спадзяецца на тое, што „przekład Słów św. Cyryla Turowskiego przybliży w jakiejś mierze bogactwo staroruskiej teologii i duchowości paschalnej tym, którym nieobce jest pragnienie trwałego pojednania Kościołów siostrzanych” [Cyryl Turowski 1992, 7] і выяўляе свой клопат пра тых, хто не ў стане звярнуцца непасрэдна да крыніц стараславянскіх.

Свае пераклады Вацлаў Грыневіч папярэджае двума раздзеламі, у першым з якіх *Św. Cyryl Turowski i jego homilie paschalne* польскі вучоны характарызуе прамовы Кірылы ў аспекце гамілійнай містагогіі² свяціцеля і адзначае, што Тураўлянін: „Сам адчуў (тут і далей пераклад наш – В. К.) сябе ўтаемнічонам у тое найкаштоўнейшае, што мае хрысціянства, і здолеў, як містагог і пастыр даверанай яму абшчыны вернікаў, увесці ў таямніцу іншых. Сам прыхавоціўся да Святога Пісання і жадаў падзяліцца з імі ўласным разуменнем і спосабам перажывання таямніцы Бога ў чалавечай гісторыі. Не быў экзегетам у сучасным сэнсе гэтага слова, ані сістэматычным каментатарам Кніг Бібліі. Усведамляў уласную недасканаласць і тлумачыў асноўныя таямніцы веры, звяртаючыся часта да мудрасці ўсходніх Айцоў. Не бракавала яму з гэтага пункта гледжання вынаходлівасці і фантазіі. Аб гэтым сведчыць як яго аратарскае майстэрства, так і схільнасць да алегарычнага метаду інтэрпрэтацыі Святога Пісання. Алегарычная інтэрпрэтацыя павінна была быць, паводле разумення Кірылы, сродкам паглыблення веры, спосабам павучання і ўтаемнічэння ў духоўнае жыццё, саюзніцай містагогіі біблейнай і літургічнай” [Cyryl Turowski 1992, 14-15]. У раздзеле другім *Kilka uwag o przekładzie homilii* даследчык вызначае мэту свайго перакладу твораў Кірылы Тураўскага, а менавіта набліжэнне пасхальных матываў старажытнарускай тэалогіі да польскага чытача; акрэслівае прынцыпы сваёй працы з царкоўнаславянскімі тэкстамі; робіць крытычны разгляд рускамоўных перакладаў Слоў свяціцеля (еп. Яўгенія і А. І. Панамарова) і слухна ўказвае на існуючую сёння пільную патрэбу звароту даследчыкаў спадчыны Тураўляніна не да славянскіх перакладаў, а да грэчаскіх арыгіналаў твораў

² *Містагогія* (ад грэчаскага *mysth-*, *ji* таемства, містэрыя і *Ágw* вяду – г.зн. увядзенне ў таемства, пасвячэнне ў містэрыю) – пэўны метады літургічнай фармацыі, спосаб дзейнасці Касціёла, які мае на мэце ўвядзенне сваіх вернікаў у містэрыю Хрыста, шляхам паглыбленага жыцця сакраментальнага і жыцця ў абшчыне [<http://www.kkbids.episkopat.pl/ceremonial>]. Па вызначэнні Ф. Руіза: „Містагогія – гэта паступовае ўвядзенне верніка ў містэрыю веры, праз пераказ і асімілявана, шляхам духоўнага досведу і практыкі жыцця хрысціянскага, пры даламозе дасведчанага настаўніка” [<http://www.ocds.org.pl/publik>].

Айцоў Царквы, якія натхнялі Кірылу, паводле такіх збораў патрыстыкі як *Patrologia I. P. Migne'a, Patrologia Orientalis* і нек.інш. [Cyrul Turowski 1992, 19-21]. Важкім унёскам В. Грыневіча ў вырашэнне абазначанай такім чынам праблемы арыгінальнасці ўрачыстых Слоў свяціцеля з'яўляецца спроба польскага вучонага сістэматызаваць назапашаны ў гэтай галіне матэрыял прац расійскіх медыявістаў XIX-XX ст. і скласці на гэтай аснове спіс патрыстычна-візантыйскіх крыніц гамілій Кірылы Тураўскага [Cyrul Turowski 1992, 102-103].

Відавочна, што праз перакладчыцкую працу пралягаў шлях В. Грыневіча да спасціжэння *Staroruskiej teologii paschalnej w świetle pism św. Cyryla Turowskiego* – манаграфічнае даследаванне вучонага пад такой назвай выйшла ў свет у 1993 годзе. „Тэалогія гэта не ведае межаў веравызнаўчых і нацыянальных” – пераконвае медыявіст ва ўступным слове і тут жа падкрэслівае, што прысвячае працу галіне ў Польшчы практычна невядомай [Hryniewicz 1993, 13]. Нельга не пагадзіцца з В. Грыневічам у тым, што творы епіскапа Тураўскага не прычакалі яшчэ грунтоўнага даследавання з боку спецыялістаў тэолагаў, у сваю чаргу самі тэолагі не займаліся ў дастатковай ступені аналізам іх дагматычнага і духоўнага зместу, у выніку чаго тэалогія Кірылы Тураўскага застаецца амаль не вядомай у асяродку неправаслаўным [Hryniewicz 1993, 45]. Урэшце, па гэтых прычынах манаграфія В. Грыневіча выяўляе значную залежнасць ад прац расійскіх і еўрапейскіх навукоўцаў. Між тым, прафесар удала развівае, канкрэтызуе адны назіранні над творчасцю Кірылы Тураўскага, выказаныя папярэднімі вучонымі, і пераканаўча аспрэчвае іншыя. Так, В. Грыневіч узгадвае слушна меркаванне вядомага медыявіста І. П. Яроміна аб Словах Кірылы як „складаючай частцы святочнай літургіі” [Ерёмін 1962, 50] і заўважае, што ў *Слове на Вербніцу* і *Слове аб зняці цела Хрысова з крыжа* Кірыла „даслоўна пераймае цэлыя строфы гімнаў літургічных, якія гучаць у час адпраўлення літургіі еўхарыстычнай (*Тело Христово приимете, Воскресение Христово видевше, Святый Боже*) [Hryniewicz 1993, 40]. У той жа час праф. Грыневіч не пагаджаецца з тымі навукоўцамі (К. Rose, G. Fedotov, V. Vodoff), якія ўказвалі на пазачасавы і безасабовы характар гамілій Тураўляніна, іх адарванасць ад жыцця, яго патрэб і праблем. Па-першае, польскі вучоны даводзіць, што „творы Кірылы своеасаблівым чынам кажуць аб універсальнасці людскіх праблем: аб тузе чалавека па гармоніі і святасці, аб яго разладзе і спосабах вылячэння, аб цяжкасці веры ў Бога і Хрыста” [Hryniewicz 1993, 41]. Сапраўды, дзякуючы Словам тураўскага епіскапа, хрысціянін не застаецца сам на сам са сваёй унутранай недасканаласцю, бо прапаведнік прыкладае ўсе магчымыя намаганні для наладжвання жывога кантакту са

слухачом і яго духоўнымі патрэбамі [Hryniewicz 1993, 41]. У гэтай сувязі, на думку польскага вучонага, вельмі выгодным для раскрыцця „аратарскай тэалогіі” (!) св. Кірылы будзе яго параўнанне з мітрапалітам Іларыёнам: калі Іларыён больш сціслы і лагічны ў развіцці думкі, у значнай ступені ўсебаковы, то Кірыла „адначасна паэт, здольны да перадачы думкі і адчування з вялікай пераканальнасцю і сілай перажывання” – сцвярджае даследчык [Hryniewicz 1993, 44]. Па-другое, па меркаванні польскага медыявіста, дзейнасць епіскапа Тураўскага не абмяжоўвалася справамі ўласнай епархіі: свяціцель браў удзел у падзеях, якія перажывала ўся Кіеўская мітраполія, і рэха тагачасных канфліктаў адбіваецца не толькі ў вядомай *Притчи о человечестей души и о телеси*, але і ў *Слове о расслабленемь*, дзе Кірыла выступіў супраць правіннасцяў духавенства [Hryniewicz 1993, 31]. Яшчэ адзін помнік з гэтага шэрага – *Слово на сбор святых отець 300 и 18* Кірылы Тураўскага – стаў прадметам вострай палемікі праф. В. Грыневіча і „badacza radzieckiego L. W. Lewszupa” (асаблівы драматызм яе ў тым, што польскі вучоны дыскутуе з беларускай даследчыцай Любоўю Віктараўнай Ляўшун). Апошняя прапанавала гіпотэзу, згодна з якой названы твор свяціцеля з’яўляецца абвінаваччай прамовай, агучанай на Сінодзе рускіх епіскапаў, што асудзіў ерась Фядорца, а В. Грыневіч аргументавана давёў, што Слова св. Кірылы было прызначана для прамаўлення пад час літургіі нядзелі, прысвечанай успаміну аб Саборы Нікейскім [Hryniewicz 1993, 35-39]. У дысертацыйным даследаванні „Проповедь как жанр средневековой литературы (на материале проповедей в древнерусских рукописных и старопечатных сборниках)” Л. В. Ляўшун на аснове грунтоўнага аналізу *Слова на събор Святых отець 300 и 18* Кірылы Тураўскага ахарактарызавала творчы метады пісьменніка як тыпалагічную экзегезу [Левшун 1992]. В. Грыневіч у сваёй манаграфіі асабліваю ўвагу надае алегарэзе – экзегетычнаму прыёму, што шырока выяўляецца ва ўрачыстых Словах свяціцеля і мае характар гістарыясофскі, маральны, хрысталагічны, эсхаталагічны і эклезіялагічны [Hryniewicz 1993, 95-100]. Аднак вучоны, з аднаго боку, робіць спробу рэвальвацыі алегорыі, з другога боку, па прычыне злоўжывання алегарэзай, залтубае яе да недахопаў аратарскай прозы Тураўляніна [Hryniewicz 1993, 92-95]. І тым не менш, на думку польскага медыявіста, Кірыла „жадае быць містагогам, уводзіць іншых, нягледзячы на ўласную заганнасць, у разуменне таямніцы” [Hryniewicz 1993, 87].

Айчынны чытач мае магчымасць пазнаёміцца з асобнымі раздзеламі працы В. Грыневіча дзякуючы двум (!) беларускамоўным перакладам С. Запрудскага і Л. Кулажанка, выкананым паралельна па ініцыятыве Ка-

таліцкага Касцёла і Праваслаўнай Царквы ў 1997 годзе пад назвай *Пасхальныя матывы ў творах св. Кірылы(а) Тураўскага* [Грыневіч 1997].

Такім чынам, мы прасачылі традыцыю даследавання літаратурнай спадчыны Кірылы Тураўскага ў тэалагічным аспекце, у яе кантэксце разгледзелі даследаванні польскага медыявіста Вацлава Грыневіча і прыйшлі да высноваў аб тым, што працам вучонага-экуменіста ўласцівы адначасны тэксталагічны, літаратуразнаўчы і багаслоўскі аналіз помнікаў эпідэйктычнага красамоўства св. Кірылы, паважнае і беражлівае стаўленне да спадчыны святога, шанаванага Праваслаўнай Царквой і ўхвальнае жаданне сваёй рупнай перакладчыцкай працай і грунтоўным даследаваннем наблізіць духоўнае багацце твораў тураўскага Златавуста да польскага чытача.

БІБЛІАГРАФІЯ

- Вадковскі А., Древнерусская проповедь и проповедники в период домонгольский: (Критико-библиографическая заметка), „Православное обозрение” 1881, № 9 (сентябрь), с.73-101.
- Голубинский Е. Е., История русской Церкви, Москва 1901, т. I, полутом I.
- Ерёмин И. П., Ораторское искусство Кирилла Туровского, ТОДРЛ, т. XVIII, М.-Л. 1962, с. 50-58.
- Грыневіч В., Пасхальныя матывы ў творах св. Кірылы Тураўскага, пер. з польск. мовы С. Запрудскага, Ворша–Lublin–Харків 1997, с. 40.
- Грыневіч В., Пасхальныя матывы ў творах св. Кірыла Тураўскага, пер. з польск. мовы Л. Кулажанка, „Праваслаўе” 1997, № 5, с. 84-97.
- Лабынцаў Ю., „Напой россою благодати...”: Малітоўная паэзія Кірыла Тураўскага, Мінск 1992, с. 237.
- Левшун Л. В., Проповедь как жанр средневековой литературы (на материале проповедей в древнерусских рукописных и старопечатных сборниках). Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук. РАН. Ордена дружбы народов институт мировой литературы им. М. Горького, Москва 1992.
- Макарий, еп. Винницкий. Св. Кирилл, епископ Туровский, как писатель, ИОРЯС, С. Петербург 1856, т. 5, с. 225-263.
- Мельнікаў А. А. Кірыл, епіскап Тураўскі: Жыццё. Спадчына. Светапогляд, Мінск 1997.
- Надсон А., Кірылі яго век, Крыніца 1994, № 7, с. 8-13.
- Никольский Н. К. Студенческие записи лекций по гомилетике, читанных студентам LV-LVI курсов С. Петербургской духовной академии в 1896-1897 гг. доцентом Н. К. Никольским. С. Петербург 1897, с. 559.
- Подскальский Г., Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988-1237), С. Петербург, 1996, с. 572.
- Шевырев С., История русской словесности. С. Петербург, 1887.
- Cyryl Turowski św. Homilie Paschalne, przekład z języka cerkiewnosłowiańskiego i komentarz W. Hryniewicz OMI, Opole 1992, s. 107.

Hryniewicz W. OMI, Staroruska teologia paschalna w świetle pism św. Cyryla Turowskiego. Warszawa 1993, s. 204.

<http://www.kkbids.episkopat.pl/ceremonial>

<http://www.ocds.org.pl/publik>

HOMILIE ŚW. CYRYLA TUROWSKIEGO W BADANIACH WAŁAWA HRYNIEWICZA

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest literackiej spuściźnie Cyryla Turowskiego, wybitnej postaci XII-wiecznej Rusi. Autorka zajmuje się nie tyle analizą jego twórczości kaznodziejskiej, ile przede wszystkim skupia się na badaniach Waława Hryniewicza, autora dwu pionierskich prac z kręgu dziejów staroruskiej kultury religijnej. Szczególną uwagę koncentruje natomiast na *Homiliach paschalnych* św. Cyryla Turowskiego, które zostały przełożone z języka cerkiewnośłowiańskiego przez Waława Hryniewicza w 1993 roku i opatrzone wnikliwymi komentarzami historycznymi, teologicznymi i filologicznymi.

Streszcza Beata Siwek

Słowa kluczowe: homilia, teologia, Biblia, Ruś Kijowska.

Ключевые слова: проповедь, библия, теология, Киевская Русь.

Key words: homily, theology, Bible, Kiev Ruthenia.